

OCUPAREA INFORMALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA: CAUZE, CONSECINȚE ȘI MODALITĂȚI DE COMBATERE

Autori:

Ana Popa

Chișinău, 2012

Raportul apare cu sprijinul financiar al Fundației Soros-Moldova în cadrul proiectului „Relațiile UE - Moldova – Monitorizarea Progresului în contextul Politicii Europene de Vecinătate” implementat de Asociația pentru Democrație Participativă „ADEPT” și Centrul Analitic Independent „Expert-Grup”

Notă: Autorii au realizat acest raport cu bună-credință și bune intenții. Numai autorii sunt responsabili de afirmațiile și concluziile exprimate, care nu sunt în mod necesar împărtășite de Fundația Soros-Moldova, Guvernul Republicii Moldova sau alte instituții menționate în raport

Cuprins

1. INTRODUCERE	5
2. FENOMENUL OCUPĂRII INFORMALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA.....	7
2.1. EVOLUȚIA OCUPĂRII INFORMALE ÎN MOLDOVA	7
2.2. PROFILUL POPULAȚIEI ANGAJATE INFORMAL	12
2.3. MUNCA „LA NEGRU”: COMPONENTĂ A OCUPĂRII INFORMALE.....	14
3. CAUZELE ȘI IMPACTUL ECONOMIC AL OCUPĂRII INFORMALE	17
3.1. CAUZELE OCUPĂRII INFORMALE.....	17
3.2. IMPACTUL ECONOMIC AL OCUPĂRII INFORMALE	24
4. MODALITĂȚI DE COMBATERE A OCUPĂRII INFORMALE: RECOMANDĂRI PENTRU REPUBLICA MOLDOVA 27	
LISTA SURSELOR UTILIZATE	31

Lista figurilor:

Figura 1. Numărul(mii persoane) și ponderea populației cu loc de muncă informal în totalul populației ocupate (axa secundară, %)	8
Figura 2. Distribuția pe activități economice a populației ocupate cu locuri de muncă informale, 2011	9
Figura 3. Evoluția populației ocupate cu locuri de muncă informale după activități economice, 2003=100%....	10
Figura 4. Evoluția ocupării informale după tipul unității de producție în care activează persoane ocupate, 2003=100%	11
Figura 5. Ponderea ocupării informale în total ocupare în țările noi - membre ale UE și în Republica Moldova, %, 2011	11
Figura 6. Ponderea forței de muncă raportate în scopuri fiscale, %	15
Figura 7. Ponderea salariilor raportate în scopuri fiscale,%	16

Lista tabelelor:

Tabel 1. Cadrul conceptual: ocuparea informală.....	8
Tabel 2. Structura populației ocupate cu locuri de muncă informale conform ocupațiilor (ISCO), %, 2011	13
Tabel 3. Numărul mediu de ore lucrate săptămânal de persoanele ocupate cu loc de muncă formal și informal după activități economice, 2011	13
Tabel 4.Structura populației ocupate care dorește să schimbe situația locului de muncă după motivul principal, %, 2011	14
Tabel 5.Ponderea salariaților și salariilor raportate pentru scopuri fiscale, %	16
Tabel 6. Factori ce pot influența ocuparea informală	18
Tabel 7. Pierderile pentru Bugetul Public Național (BPN) în urma angajării informale și a plății salariilor „în plic”, milioane lei	25

1. INTRODUCERE

Incidența înaltă a ocupării informale a caracterizat piața muncii din Republica Moldova pe tot parcursul perioadei de tranziție. Dar reducerea fenomenului ocupării informale a intrat pe agenda autorităților doar recent, când au fost calculate pierderile pentru veniturile bugetare generate de acest fenomen. Astfel, ocuparea informală, și mai cu seamă „munca la negru” și salariile „în plic”, a devenit un subiect discutat pe larg în Republica Moldova începând cu vara anului 2011, când a fost aprobat Planul de acțiuni privind minimizarea practicii de achitare a salariilor „în plic” și a „muncii la negru”. În mod curios, un studiu de politici publice care cuprinde o analiză a fenomenului, unele calcule privind pierderile suportate de stat și o analiză a opțiunilor de politici a apărut abia la sfârșitul anului 2011. Astfel, nu este clar cum a fost elaborat Planul de Acțiuni și care cercetare a stat la baza lui. Dar din acțiunile prevăzute se înțelege că „munca la negru” și salariile „în plic” sunt văzute de Guvern ca fenomene pur negative, iar vinovați sunt doar cei care practică aceste activități: angajatorii și angajații. Din această perspectivă, statul nu s-ar face cu nimic vinovat de lipsa stimulentei pentru a plăti impozitele sau de lipsa locurilor de muncă, în general, și celor bine plătite, în particular, lipsă care și determină populația să accepte un serviciu informal.

Astfel, Planul de Acțiuni și propunerea de politici publice elaborate de către Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei se referă doar la un segment al ocupării informale, cel asociat cu economia tenebră, unicul care poate și merită a fi combătut în condițiile economice actuale. Aceasta mai are importanță și în contextul aspirațiilor de integrare europeană a Republicii Moldova. Transformarea muncii informale în muncă formală este privită ca un pas spre atingerea obiectivelor europene privind ocuparea stabilite în Strategia de la Lisabona. Politicile UE arată o preocupare semnificativă a comunității europene față de economia informală în general și ocuparea informală în particular din următoarele motive¹:

- Mai mult de 50% din bugetul UE este bazat pe o serie de contribuții legate de PIB. În anii 90, Eurostat a lansat un proiect de îmbunătățire a calității datelor din conturile naționale din țările membre și țările candidate;
- Economia informală, lupta cu corupția și eficiența colectării taxelor erau și încă mai sunt probleme critice în multe din statele-membre ale UE, care au aderat în 2004 și 2007;
- Pentru membrii „vechi” ai UE, economia informală în țările care acced la UE este asociată cu fenomene ca migrația ilegală și criminalitate transfrontalieră;
- În cele din urmă, munca nedeclarată subminează politicile și obiectivele majore ale UE privind coeziunea socială prin impactul negativ asupra finanțării sistemului de asigurare socială și a schemelor de protecție socială.

Încă în 1998 CE a emis un Comunicat privind munca nedeclarată, care definea acest concept și îndemna la elaborarea unei strategii centrate pe două abordări²:

- Interpretarea muncii nedeclarate ca o situație în care indivizii și sectorul privat profită de sistem. În acest caz politicile trebuie orientate către sancționare și conștientizare;
- Interpretarea muncii nedeclarate ca un rezultat al legislației neadecvate. Acțiunile în acest caz trebuie să fie axate pe simplificarea procedurilor, reducerea poverii fiscale asupra forței de muncă.

¹ Informal Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy, OECD, 2004;

² Informal Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy, OECD, 2004;

În 2003, Rezoluția Consiliului de transformare a muncii nedeclarate în ocupare regulată a obligat statele membre UE să aplice măsuri preventive și sancțiuni și să depună efortul necesar pentru cuantificarea problemei și a progresului atins. Dar politicile de combatere a muncii nedeclarate, sunt lăsate pe seama statelor-membre. Întrucât țările sunt foarte diferite, căile alese pentru reducerea și eliminarea ocupării informale diferă de la acțiuni legislative specifice singulare la strategii și chiar programe naționale (în cazul Suediei în anul 1992).

Studiul dat și-a propus să examineze cauzele reale ale ocupării informale și impactul ocupării informale asupra statului, dar și a persoanelor care activează în acest segment. În acest context, o atenție deosebită a fost acordată „muncii la negru” și salariilor „în plic”, care se realizează prin evaziune fiscală, pe când alte forme mult mai răspândite ale angajării informale (de ex. angajarea pe cont propriu sau munca în gospodăriile casnice proprii) sunt un răspuns la structura economică și cadrul legal existent și nu au scopul primar eschivarea de la plata impozitelor. Cu toate acestea, cadrul legal imperfect permite eschivarea de la plata impozitelor anume prin practicarea unor activități în calitate de angajat pe cont propriu. Totuși, scopul acestui raport este de a analiza anume acea parte a ocupării informale care implică evaziune fiscală.

Astfel, Capitolul 1 oferă o imagine detaliată a evoluției ocupării informale și a profilului populației ocupate informal. Sunt subliniate diferențele între populația cu ocupații formale și cu ocupații informale pentru a înțelege cauzele acceptării unui loc de muncă informal. De asemenea, este analizată legătura dintre ocuparea informală și evaziunea fiscală, Moldova fiind privită în comparație cu alte state din regiune.

Capitolul 2 identifică cauzele obiective ale muncii la negru și factorii care influențează cererea și oferta pentru muncă informală. Tot în acest capitol au fost efectuate unele calcule privind pierderile suportate de stat în anii 2010 și 2011 de pe urma „muncii la negru” și salariilor „în plic”.

Ultimul capitol se referă la importanța combaterii ocupării informale în contextul aspirațiilor de integrare europeană. Acesta sfârșește cu recomandări relevante pentru Republica Moldova în vederea combaterii ocupării informale ce implică evaziune fiscală.

2. FENOMENUL OCUPĂRII INFORMALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

2.1. EVOLUȚIA OCUPĂRII INFORMALE ÎN MOLDOVA

Incidența înaltă a ocupării informale în Republica Moldova este o caracteristică a sistemului economic din țara noastră și datează din perioada timpurie de tranziție. Aceasta reflectă atât structura economiei moldovenești, cu ponderea înaltă a agriculturii și activităților sezoniere, cât și modalitatea de funcționare a economiei, cu condiții de afaceri neatractive și, respectiv, oportunități economice limitate și venituri mici, ceea ce îi face în cele din urmă pe angajați să accepte această situație.

Conform metodologiei utilizate de Biroul Național de Statistică, ocuparea informală cuprinde cinci categorii de persoane³:

1. Lucrătorii pe cont propriu, care lucrează în întreprinderile sectorului informal și patronii, care lucrează la întreprinderile sectorului informal;
2. Membrii cooperativelor informale de producție;
3. Ajutorii familiari angajați la întreprinderile sectorului formal sau la întreprinderile sectorului informal;
4. Salariații angajați la întreprinderile sectorului formal, la întreprinderile sectorului informal sau în gospodăriile particulare ale cetățenilor, care satisfac cel puțin unul din criteriile de mai jos:
 - patronul nu plătește contribuțiile sociale pentru ei;
 - nu beneficiază de concediu anual plătit;
 - nu beneficiază, în caz de boală, de concediu medical plătit.
5. Persoanele ocupate cu producerea de produse agricole în gospodăriile casnice, în exclusivitate pentru consumul propriu, cu o durată a săptămânii de lucru de 20 de ore și mai mult.

Aceste categorii de persoane ocupate pot activa în trei tipuri de unități:

- Întreprinderile sectorului formal. Acestea cuprind societățile (inclusiv întreprinderile cvasi-corporative) organizațiile non-profit, întreprinderile neconstituite (fără statut de persoană juridică) ale administrației publice și acele întreprinderi neconstituite care produc bunuri sau servicii pentru vânzare sau barter, care nu fac parte din sectorul informal;
- Întreprinderile sectorului informal. Acestea sunt întreprinderile care întrunesc următoarele condiții: (i) sunt întreprinderi neconstituite (excluzând cvasi-corporațiile), adică întreprinderi ale persoanelor fizice și gospodăriilor casnice care nu au statut juridic separat de cel al proprietarului și pentru care nu există conturi separate pentru a permite separarea financiară a activității întreprinderii de activitatea proprietarului; (ii) toată sau cel puțin o parte din producția de bunuri și servicii produse sunt destinate vânzării sau barterului; (iii) legislația națională permite existența acestor întreprinderi;
- Gospodării casnice. Acestea sunt gospodăriile casnice care produc bunuri și servicii exclusiv pentru consumul final propriu și gospodăriile casnice care angajează lucrători plătiți.

Astfel, prin combinația statutului profesional al persoanelor ocupate cu tipul unităților de producție în care activează poate fi diferențiată ocuparea informală (celulele 1-6 și 8-10), ocuparea în sectorul informal (celulele 3-8) și ocuparea în informală în afara sectorului informal (celulele 1,2,9 și 10) (Tabel 1).

³ Conform Metodologiei Anchetei Forței de Muncă în Gospodării aprobată prin Hotărârea Colegiului Biroului Național de Statistică nr. 5 din 26.12.2008

TABEL 1. CADRUL CONCEPTUAL: OCUPAREA INFORMALĂ

Tipul unității de producție	Statutul profesional								
	Lucrători pe cont propriu		Patroni		Lucrători familiari neremunerați	Salariați		Membrii cooperativelor de producție	
	Informal	Formal	Informal	Formal	Informal	Informal	Formal	Informal	Formal
Întreprinderile sectorului formal					1	2			
Întreprinderile sectorului informal ^(a)	3		4		5	6	7	8	
Gospodării casnice ^(b)	9					10			

(a) Definită de Conferința Internațională a 15-a Statisticienilor Pieții Muncii (care exclude gospodăriile casnice ce angajează salariați)

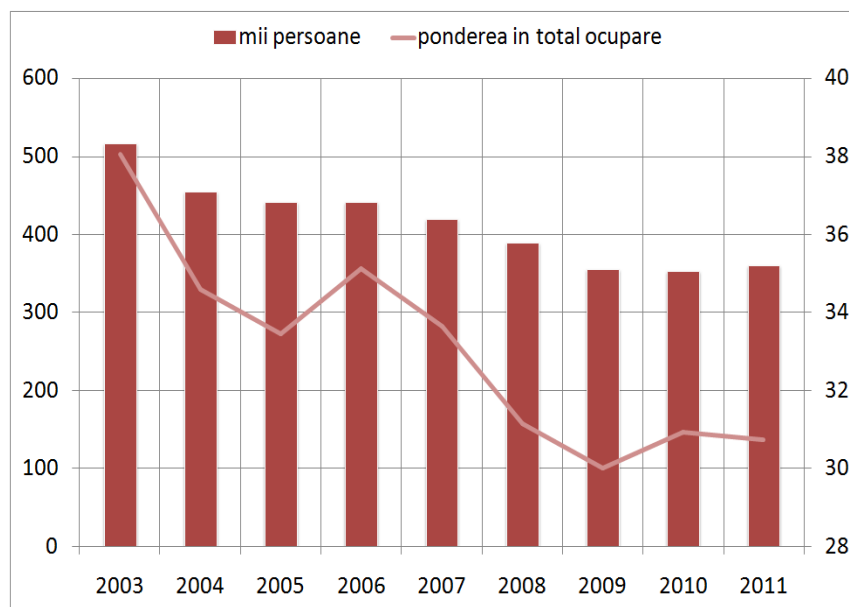
(b) Gospodăriile casnice care produc bunuri exclusiv pentru propriul consum final și gospodăriile casnice care angajează salariați

Notă: Celulele hașurate gri întunecat se referă la locuri de muncă inexistente în unitățile de producție specificate. Celulele hașurate gri deschis se referă la locurile de muncă formale. Celulele nehașurate reprezintă diverse forme ale ocupării informale.

Sursa: Statistical definition of informal employment: Guidelines endorsed by the Seventeenth International Conference of Labour Statisticians, 2003;

În prezent, peste 30% din populația ocupată are un loc de muncă informal. Această pondere s-a redus de la 38% în 2003, odată cu reducerea numărului persoanelor cu un loc informal de muncă cu 43% (Figura 1).

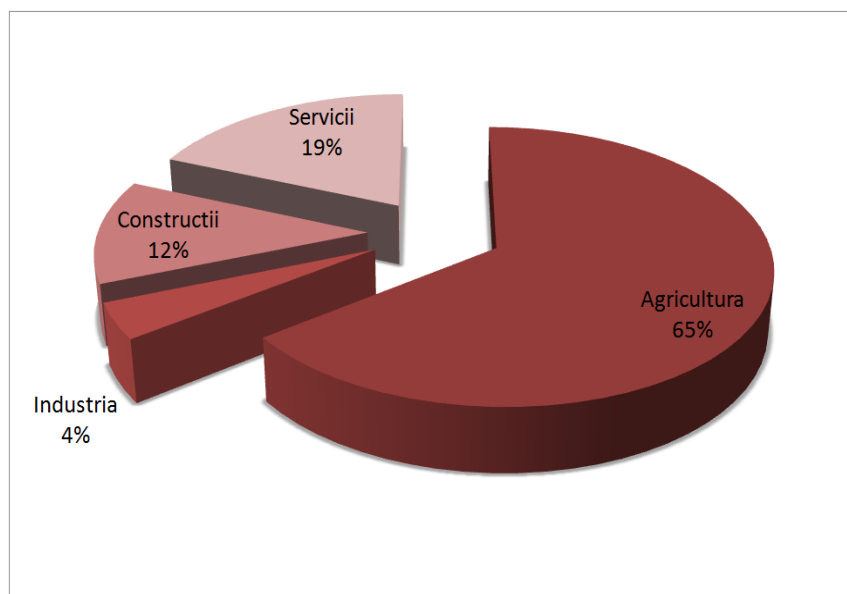
FIGURA 1. NUMĂRUL (MII PERSOANE) ȘI PONDEREA POPULAȚIEI CU LOC DE MUNCĂ INFORMAL ÎN TOTALUL POPULAȚIEI OCUPATE (AXA SECUNDARĂ, %)

Sursa: Calcule Expert-Grup în baza datelor BNS;

Structural, declinul ocupării informale a fost determinat în primul rând de contractarea sectorului agricol în ultimele două decenii. Astfel, din numărul total de locuri de muncă informale lichidate din 2003 până în 2011 (155,3 mii), 73% au fost în sectorul agricol. Cu toate acestea, sectorul agricol continuă să fie sursa de bază a ocupării informale, în anul 2011 cca. 65% din ocuparea informală fiind concentrată anume în acest sector (Figura 2). De altfel, la excluderea sectorului agricol din analiză, ponderea ocupării informale în totalul populației ocupate s-ar reduce la 15%. Ocuparea formală în sectorul agricol a constituit în această perioadă doar 28%, față de 40% în 2003. Astfel, ocuparea în sectorul agricol formal este pe trendul natural de contractare, determinată de reducerea importanței sectorului agricol, dar și de modernizarea, chiar dacă încă foarte slabă, a agriculturii.

FIGURA 2. DISTRIBUȚIA PE ACTIVITĂȚI ECONOMICE A POPULAȚIEI OCUPATE CU LOCURI DE MUNCĂ INFORMALE, 2011

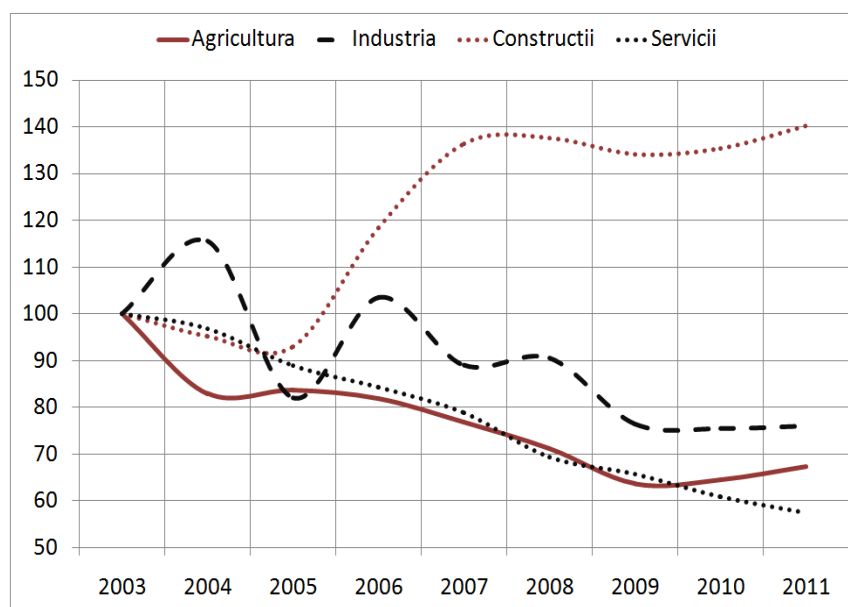

Sursa: BNS;

Dar ocuparea informală în sectorul agricol este determinată de factori specifici, fiind încurajată în special de posedarea larg răspândită a terenurilor agricole mici. Astfel, în lipsa altor oportunități, populația rurală prelucrează loturile personale, de multe ori strict pentru consumul propriu. Dar veniturile din această agricultură de subzistență de cele mai multe ori nu acoperă nici minimul de existență, din care cauză ocuparea este în continuă retractare. Astfel, în lipsa posibilității de a oferi locuri de muncă populației, nu este nici posibil și oportun de a reduce ocuparea informală în sectorul agricol, mai ales în gospodăriile casnice.

Și în sectorul industrial și al serviciilor de piață ocuparea informală s-a redus. Totuși, ocuparea informală în aceste sectoare are loc doar în cadrul întreprinderilor, fie că acestea activează în sectorul formal sau informal (Figura 3). În sectorul serviciilor ocuparea informală a scăzut cu 43%, aceasta fiind în prezent mai redusă decât în agricultură. Doar în sectorul de construcții ocuparea informală a crescut din 2003. Dar merită de menționat faptul că sectorul și-a luat avântul abia în anul 2003 și a atins apogeul în anii 2006-2008. Astfel, ocuparea per total în sectorul de construcții este în creștere începând cu 2003, iar în anii cei mai profitabili anume ocuparea informală a avansat mai puternic. În prezent, și în sectorul construcțiilor predomină locurile de muncă informale. În anul 2011, 66,3% din populația ocupată în sector era angajată la locuri de muncă informale.

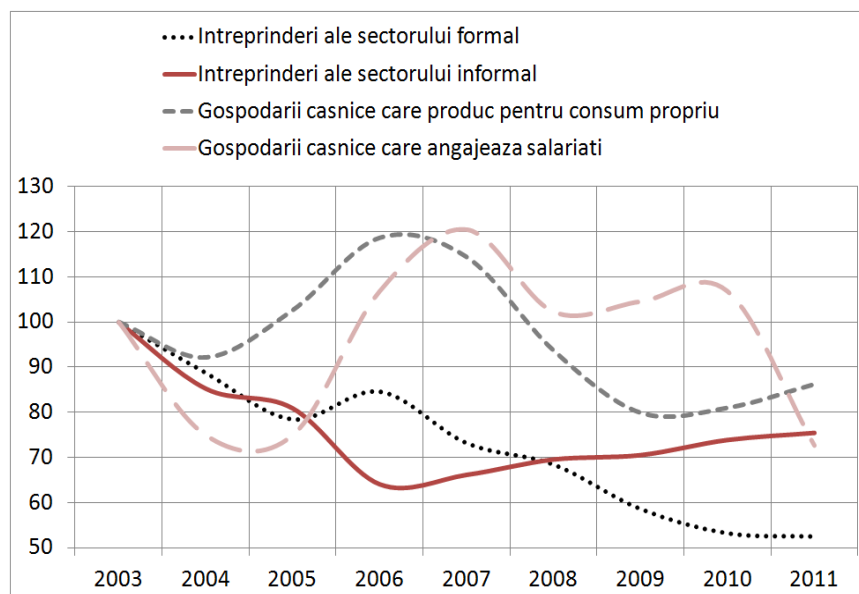
FIGURA 3. EVOLUȚIA POPULAȚIEI OCUPATE CU LOCURI DE MUNCĂ INFORMALE DUPĂ ACTIVITĂȚI ECONOMICE, 2003=100%

Sursa: Calcululele Expert-Grup în baza datelor BNS;

Majoritatea locurilor de muncă informale care au fost lichidate sau abandonate în această perioadă sunt în întreprinderile sectorului formal și informal, care în prezent reprezintă 52% din ocuparea informală. Totuși, dacă ocuparea informală în întreprinderile sectorului formal este în scădere mai puternică din 2007 încoace, atunci în întreprinderile sectorului informal aceasta a revenit din nou pe pantă pozitivă începând cu același an. Ocuparea în gospodăriile casnice care produc pentru consumul propriu a variat mai puțin și, de fapt, a urmat trenduri opuse ocupării în alte sectoare, aceasta de multe ori fiind o opțiune de substituție / compensare pentru persoanele care își pierdeau locul de muncă. Astfel, de la criza din 2009 aceasta este în creștere. Trendul salariaților angajați de gospodăriile casnice nu a fost unul stabil, însă având în vedere că numărul lor este redus, iar ponderea în ocuparea informală este de sub 1%, implicațiile economice sunt mai modeste (Figura 4).

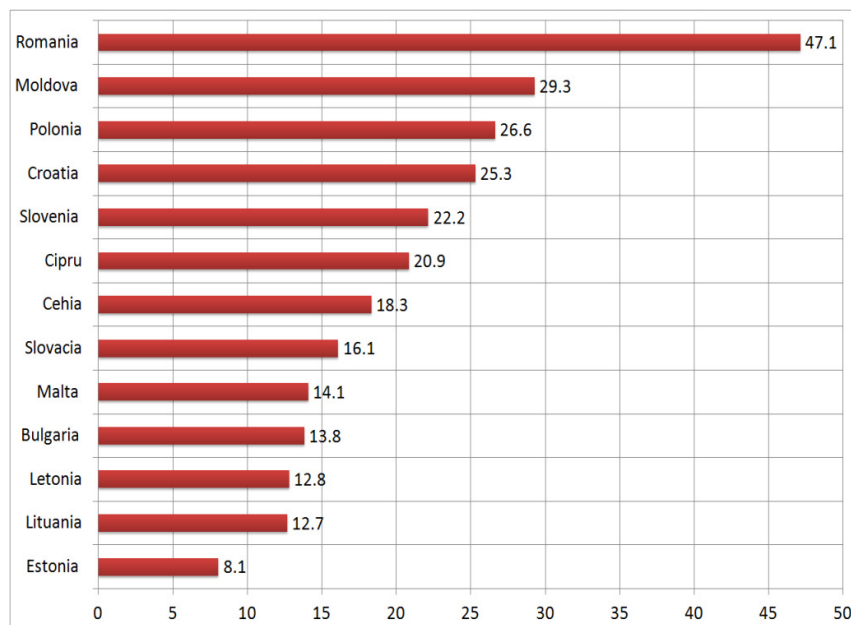
FIGURA 4. EVOLUȚIA OCUPĂRII INFORMALE DUPĂ TIPUL UNITĂȚII DE PRODUCȚIE ÎN CARE ACTIVEAZĂ PERSOANE OCUPATE, 2003=100%

Sursa: Calculele Expert-Grup în baza datelor BNS;

Dar în pofida reducerii, începând cu anul 2003, a ocupării informale, aceasta rămâne relativ ridicată în Moldova. Datele internaționale existente permit comparații mai restrânse a ocupării informale pe criteriul auto-angajării. Aceste categorii reprezintă 29% din populația ocupată în Moldova, țara noastră fiind devansată doar de România în categoria statelor europene care au aderat recent la UE (Figura 5).

FIGURA 5. PONDEREA OCUPĂRII INFORMALE ÎN TOTAL OCUPARE ÎN ȚĂRILE NOI - MEMBRE ALE UE ȘI ÎN REPUBLICA MOLDOVA, %, 2011

Notă: Populația ocupată informal include doar auto-angajații (patronii, lucrătorii pe cont propriu și membrii cooperativelor de producție) și ajutorii familiali angajați;

Sursa: Key Indicators of the Labour Market, ILO;

2.2. PROFILUL POPULAȚIEI ANGAJATE INFORMAL

Cea mai mare parte a populației angajate informal provine din mediul rural - 77,7% în 2011. Astfel, pe lângă faptul că rata ocupării în mediul rural este redusă, aproape jumătate din populația ocupată are un loc de muncă informal (45%); în mediul urban ponderea populației cu locuri de muncă informale în populația ocupată este de doar 14%. Aceasta face și mai vulnerabilă populația rurală, care pe lângă faptul că are oportunități economice limitate și venituri reduse, nu poate beneficia pe deplin nici de serviciile publice și sociale (accesul limitat la servicii medicale, imposibilitatea de a beneficia de ajutor de șomaj în caz de pierdere a locului de muncă și, în cele din urmă, mărimea mică a pensiei de care vor beneficia).

De asemenea, bărbații sunt mai frecvent antrenați în activități informale, reprezentând 55% din populația ocupată cu locuri de muncă informale. Ponderea bărbaților cu locuri de muncă informale este de 33,5% față de 27,9% la femei. Fenomenul este determinat de legătura dintre informalitate și sectoarele economice care angajează preponderent bărbați (agricultura și construcții). Totuși, această situație pe piața muncii se atestă începând cu 2007, când numărul femeilor angajate informal a început să scadă cu ritm mult mai rapid decât cel al bărbaților. Aceasta face ca Moldova să se diferențieze de alte state din Balcanii de Vest și CSI, unde ocuparea informală este mai mult caracteristică femeilor⁴. În același timp, chiar dacă ocuparea formală este mai puțin caracteristică femeilor din Moldova, acestea rămân dezavantajate pe piața muncii, rata ocupării fiind semnificativ mai joasă pentru femei decât pentru bărbați (cu 5 p.p. în 2011).

În ceea ce privește vârsta persoanelor cu loc de muncă informal, cei mai predispuși să fie încadrați în aceste activități sunt persoanele peste 65 de ani (54%) și tinerii între 15 și 24 de ani (36%). Este de înțeles că persoanele în vârstă de pensionare care nu pot supraviețui cu pensia pe care o primesc, sunt deseori nevoite să-și găsească ocupații suplimentare. Cel mai des aceștia însă lucrează în gospodăriile proprii. În ceea ce privește tinerii, prezența înaltă a acestora în ocupațiile informale este determinată de tranziția dificilă de la studii la muncă. Lipsa de experiență a tinerilor absolvenți îi face pe angajatori mult mai reticenți în angajarea acestora, mai ales când este vorba de absolvenții de studii secundare generale. Dificultățile pe care le întâmpină tinerii în găsirea unui loc de muncă îi fac să accepte mult mai ușor locuri de muncă informale sau să lucreze fără un contract de muncă.

Cea mai mare parte a populației ocupate cu locuri de muncă informale o reprezintă muncitorii necalificați (55%). Dar și muncitorii calificați sunt frecvent întâlniți pe posturi informale (Tabel 2). Cercetările arată că muncitorii cu calificări mai înalte își găsesc un loc de muncă formal mult mai ușor decât muncitorii cu calificări joase. Corelând aceste date cu datele dezagregate pe vârste, concludem că cunoștințele și abilitățile dobândite în sistemul de învățământ nu sunt întotdeauna adecvate pentru a intra pe piața muncii. Astfel, tinerii deseori pășesc pe piața muncii în activități informale, ca după câțiva ani de experiență să migreze în poziții formale. Dar ponderea înaltă a muncitorilor calificați în populația cu ocupații informale, sugerează că această migrare nu are loc automat. De multe ori tinerii intrând pe piața informală a muncii rămân acolo pentru perioade lungi sau chiar pentru totdeauna. Astfel, aceștia sunt prinși într-un cerc vicios în care abilitățile și competențele dobândite în ocupațiile informale nu sunt recunoscute, având ocupații informale ei nu pot participa la instruirile organizate de companie (în cazul în care sunt salariați ai întreprinderilor din sectorul formal). În cele din urmă, lipsa

⁴ A se vedea „A Comparative Overview of Informal Employment in Albania, Bosnia and Herzegovina, Moldova and Montenegro”, International Labour Office 2011 și Sabine Bernabe, „Informal Employment in Countries in Transition: Conceptual Framework”, 2002

cererii pentru lucrători necalificați pe segmentul formal din partea sectorului privat, îi împiedică pe aceștia să avanseze și să treacă la ocupații formale⁵.

TABEL 2. STRUCTURA POPULAȚIEI OCUPATE CU LOCURI DE MUNCĂ INFORMALE CONFORM OCUPAȚIILOR (ISCO), %, 2011

	Locuri de muncă formale	Locuri de muncă informale
Grupa 1 - Conducători ai autorităților publice de toate nivelurile, conducători și funcționari superiori din unitățile economico-sociale și politice;	10,5%	0,4%
Grupa 2 - Specialiști cu nivel superior de calificare;	19,6%	1,0%
Grupa 3 - Specialiști cu nivel mediu de calificare;	12,4%	1,3%
Grupa 4 - Funcționari administrativi;	2,8%	0,2%
Grupa 5 - Lucrători în servicii, gospodăria de locuințe și deservire comunală, comerț și asimilați;	15,8%	12,6%
Grupa 6 - Lucrători calificați în agricultură, silvicultură, vânătorie, piscicultură și pescuit;	2,4%	13,6%
Grupa 7 - Muncitori calificați în întreprinderi industriale mari și mici, în meserii de tip artizanal, în construcții, transporturi, telecomunicații, geologie și prospectare geologică;	9,5%	12,5%
Grupa 8 - Operatori, aparatiști, mașiniști la instalații și mașini, lăcătuși asamblori;	9,3%	3,8%
Grupa 9 - Muncitori necalificați	17,1%	54,5%

Sursa: Calcule Expert-Grup în baza datelor BNS;

O altă particularitate a populației ocupate informal este programul de lucru mai redus. Circa 16% din persoanele cu locuri de muncă informale au program de lucru parțial, față de 3% din cei cu locuri de muncă formale. Aceștia lucrează în medie cu 3,5 ore mai puțin pe săptămână (Tabel 3). Dar aceasta este valabil pentru lucrătorii pe cont propriu și gospodăriile casnice care produc pentru consum propriu. În același timp diferențele pentru salariați (angajați formal și informal) sunt mult mai mici; în unele sectoare economice numărul orelor lucrate de către salariații cu ocupații informale este chiar mai mare (de exemplu în sectorul de construcții). Aceasta indică clar sectoarele în care munca la negru are o pondere semnificativă.

TABEL 3. NUMĂRUL MEDIU DE ORE LUCRATE SĂPTĂMÂNAL DE PERSOANELE OCUPATE CU LOC DE MUNCĂ FORMAL ȘI INFORMAL DUPĂ ACTIVITĂȚI ECONOMICE, 2011

	Locuri de muncă formale	Locuri de muncă informale
Agricultură, economia vânatului și piscicultură	40,0	34,8
Industrie	40,7	39,1
Construcții	40,6	41,4
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; Hoteluri și restaurante	44,0	43,6
Transporturi și comunicații	43,3	42,6
Alte activități	40,0	33,3
Total	40,6	37,1

Sursa: BNS;

În pofida dezavantajelor oferite de angajarea informală, nemulțumirea de serviciul pe care îl au aceste persoane nu este cu mult mai mare decât în cazul persoanelor cu ocupații formale. Ponderea persoanelor care ar dori să-și schimbe situația la locul de muncă este aproximativ egală – 25,2% și 24,4% respectiv. Totuși cauzele

⁵ „A Comparative Overview of Informal Employment in Albania, Bosnia and Herzegovina, Moldova and Montenegro”, International Labour Office 2011

nemulțumirii sunt diferite, ceea ce reflectă situația mai defavorizată a populației cu loc de muncă informal. Astfel, în cazul ocupării formale, cauza majoră a dorinței de schimbare a locului de muncă este o remunerare mai bună pentru același lucru (81%). În cazul ocupării informale, aceasta rămâne cauza principală doar pentru 30,8% din populația ocupată (Tabel 4). Alte cauze majore sunt creșterea numărului de ore lucrate și creșterea corespunzătoare a venitului (25,7%), faptul că locul de muncă este temporar (24%) și dorința de utilizare a mai adecvată a abilităților și calificărilor (14,4%).

TABEL 4. STRUCTURA POPULAȚIEI OCUPATE CARE DOREȘTE SĂ SCHIMBE SITUAȚIA ALA LOCUL DE MUNCĂ DUPĂ MOTIVUL PRINCIPAL, %, 2011

	Locuri de muncă informale	Locuri de muncă formale
a lucra mai multe ore cu o creștere corespunzătoare a venitului	10,0%	25,7%
a avea o remunerare mai mare pe oră	81,0%	30,8%
teama sau certitudinea de a pierde locul de muncă actual	0,7%	2,8%
locul de muncă actual este temporar(ocazional)	1,3%	24,%
a utiliza calificarea / abilitățile mai adecvat	5,4%	14,4%
a avea un program de lucru mai convenabil, navetă mai scurtă	0,8%	0,8%
condiții inadecvate de lucru	0,8%	1,2%
a lucra mai puține ore cu o reducere corespunzătoare a venitului	0,1%	0,1%

Sursa: BNS;

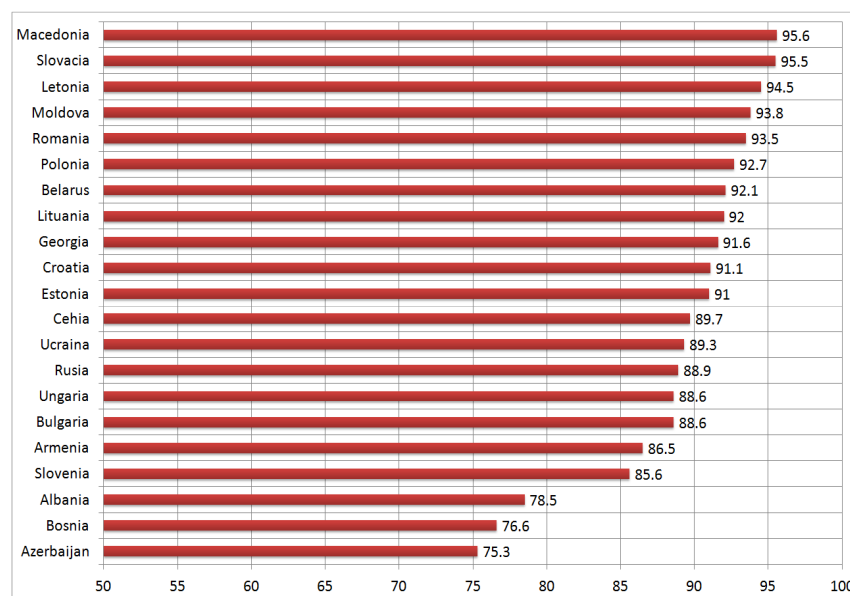
2.3. MUNCA „LA NEGRU”: COMPONENTĂ A OCUPĂRII INFORMALE

În secțiunile precedente ne-am referit la ocuparea informală per total, care reprezintă atât munca legală cât și munca ilegală. Totuși, există un segment al ocupării informale care trebuie să fie *de jure* formal (pentru că legislația relevantă de reglementare există), dar *de facto* este informal (pentru că această legislație nu este aplicată). La această categorie se referă salariații întreprinderilor sectorului formal și informal cu loc de muncă informal. Aceștia reprezintă 26% din populația ocupată informal. Importanța diferențierii acestor categorii vine din aspectul ilegal pe care îl implică, dar și cauzele determinante și modalitățile de combatere specifice care trebuie aplicate. Astfel, dacă în cazul angajării pe cont propriu sau lucrului gospodăriile casnice proprii, populația nu intră în conflict cu legea și nu generează pierderi statului, atunci, în cazul muncii salariale în întreprinderile sectorului formal și informal, populația ocupată intră pe segmentul economiei tenebre.

Începând cu 2003, datele statistice din AFM arată scăderea numărului salariaților cu loc de muncă informal din întreprinderile sectorului formal în paralel cu creșterea numărului de salariați cu loc de muncă informal în întreprinderile sectorului informal.

Un sondaj al Băncii Europene pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD) din 2005 include opinia angajatorilor privind ponderea salariaților angajați informal și ponderea salariilor nedeclarate. Datele BEEPS indică că cca 6,2% din salariați nu sunt raportați în scopuri fiscale (Figura 6). Chiar dacă nu este un sondaj reprezentativ, el oferă o apreciere prea optimistă. Datele din AFM privind numărul de salariați cu loc de muncă informal în cadrul întreprinderilor sectorului formal a fost de cca. 20% în anul 2003 și s-a redus până la 10% în anul 2011.

FIGURA 6. PONDEREA FORȚEI DE MUNCĂ RAPORTATE ÎN SCOPURI FISCALE, %

Nota: Datele nu sunt reprezentative, ci reprezintă media simplă raportată de respondenții sondajului;

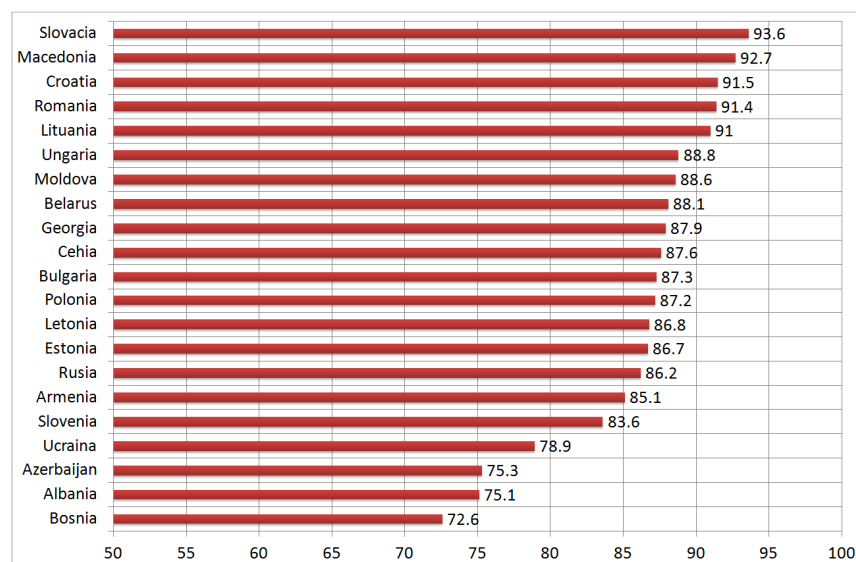
Sursa: BEEPS 2005;

Deci în ultimii ani a avut loc contractarea semnificativă a numărului de salariați care lucrează „la negru” chiar și în lipsa unui plan de acțiuni. Acesta s-a redus cel puțin din două motive. În primul rând, cauza principală de acceptare a muncii la negru la sfârșitul anilor 90 în țările din spațiul post-sovietic erau veniturile joase și rata înaltă a sărăciei⁶. Pe parcursul ultimului deceniu rata sărăciei s-a redus semnificativ, iar posibilitatea de a migra peste hotare pentru un loc de muncă mai bine plătit a redus din presiunile de a accepta un loc de muncă la negru. În al doilea rând, în ultimii ani și controalele au fost mai dese, ceea ce a determinat reducerea ocupării „la negru”, dar în paralel și căutarea altor căi de a economici. Astfel, în prezent în Moldova, o răspândire tot mai largă o au companiile care activează paralel în sectorul formal și parțial informa, iar angajații care au un contract de muncă, primesc o parte a salariului oficial și o altă parte „în plic”. Acest fenomen este mult mai răspândit în prezent decât angajarea la negru, dar este și mai greu de identificat. Același sondaj al BERD indică opinia respondenților că cca. 11,4% din salariu nu era raportat în scopuri fiscale în anul 2005 (Figura 7). Cunoșcând situația reală, aceasta din nou pare o apreciere prea optimistă. Unii patroni afirmă că ponderea salariilor în plic s-ar putea ridica până la 50% în întreprinderile mici și mijlocii.⁷

⁶ Sabine Bernabe, „Informal Employment in Countries in Transition: Conceptual Framework”, 2002

⁷ Această estimare este aproape de calculele MMPSP privind ponderea salariilor în plic din Propunerea de Politici Publice: Diminuarea fenomenului de ocupare informală a forței de muncă

FIGURA 7. PONDAREA SALARIILOR RAPORTATE ÎN SCOPURI FISCALE,%

Nota: Date nerepresentative, constituie media simplă raportată de respondenții sondajului;

Sursa: BEEPS 2005;

Mai mult ca atât, conform acestui sondaj Moldova se plasează mai bine decât multe state din regiune și state europene. Însă rata înaltă de refuz de participare la sondaj și ponderea înaltă a companiilor medii și mari în eșantion (în timp ce angajarea informală are lor preponderent în întreprinderi mici⁸) explică parțial această înclinație. Opinia respondenților variază în dependență de activitatea de bază a companiei, ceea ce reflectă diferențele dintre nivelul de evaziune fiscală în sectoarele economice (Tabel 5).

TABEL 5. PONDAREA SALARIAȚILOR ȘI SALARIILOR RAPORTATE PENTRU SCOPURI FISCALE, %

	Ponderea salariaților declarați în scopuri fiscale, %	Ponderea din salarii raportate în scopuri fiscale, %
Construcții	81,8	83,3
Industria prelucrătoare	92,5	88,1
Transport și comunicații	92,4	87,4
Comerț	96,4	88,8
Tranzacții imobiliare, servicii de închiriere și afaceri	92,0	89,8
Hoteluri și restaurante	99,1	89,0

Nota: Date nerepresentative, constituie media simplă raportată de respondenții sondajului;

Sursa: BEEPS 2005;

În continuare studiul se va referi doar la combaterea fenomenului de ocupare informală care este parte a economiei tenebre, întrucât alte forme ale ocupării informale nu reprezintă fenomene negative de cele mai multe ori. În cazul acestora intervenții ar fi necesare doar pentru revizuirea activităților economice care pot fi practicate în baza patentei de întreprinzător, care în multe cazuri generează venituri înalte, și includerea în sistemul de asigurare socială și medicală a tuturor participanților la piața muncii.

⁸ Employment in the Informal economy in the Republic of Moldova, ILO, 2005;

3. CAUZELE ȘI IMPACTUL ECONOMIC AL OCUPĂRII INFORMALE

3.1. CAUZELE OCUPĂRII INFORMALE

După cum a fost menționat în capitolul precedent, nivelul înalt al ocupării informale este determinat de structura economică a Republicii Moldova, dar și de modul de funcționare a sistemului economic. În continuare ne vom referi la ocuparea informală ca modalitate de ocolire a cadrului legal de funcționare, pentru că anume aceasta cauzează prejudicii statului, dar și expune Republica Moldova într-o lumină nefavorabilă pe plan extern.

Majoritatea factorilor macroeconomici și instituționali au impact asupra informalității prin intermediul nivelului de venit în țară și al creșterii economice. Dar relația dintre creșterea economică și ocuparea informală nu este una directă, pentru că un nivel mai înalt al venitului sporește cererea atât pentru forța de muncă formală, cât și pentru cea informală. Aceasta este perfect valabil pentru Republica Moldova, care în perioada sa de creștere economică din 2000 nu s-a putut debarasa de ocuparea informală. Cu toate acestea, creșterea economică și nivelul mai înalt al venitului ar putea schimba cererea de la produse și servicii mai ieftine de pe piața informală către produse și servicii mai sofisticate și mai scumpe de pe piața formală. Pe partea ofertei, veniturile mai înalte asigură salarii mai mari în sectorul formal și beneficii sociale mai mari, reducând motivațiile de a accepta un loc de muncă informal⁹.

O clasificare complexă a factorilor care pot influența pozitiv sau negativ ocuparea informală din partea cererii și din partea ofertei este redată în Tabel 6. Deși motivele expuse în tabelul de mai jos se referă în special la țările din UE, majoritatea dintre ele sunt valabile și pentru Moldova.

⁹ What explains prevalence of informal employment in European Countries, The World Bank, 2011;

TABEL 6. FACTORI CE POT INFLUENȚA OCUPAREA INFORMALĂ

	Din partea cererii	Din partea ofertei	Evidența empirică	Relevanța pentru Republica Moldova
Legislația de protecție a muncii	(+) Legislație mai strictă de protecție a muncii determină • Creșterea cererii pentru angajați informal;; • Creșterea motivării pentru a deveni angajat pe cont propriu informal decât formal; • Creșterea motivației întreprinderilor de a avea activitate informală; • Cerințe mai înalte pentru angajat ca acesta să activeze formal;	(-/+) Forța de muncă poate percepe legislația muncii mai strictă ca amplificarea securității locului de muncă, ceea ce face ca locurile de muncă formale să fie mai dorite. În același timp, securitatea locului de muncă are un impact ambiguu asupra costului muncii formale, care poate să crească datorită poziției mai favorabile de negociere a angajatului sau să scadă dacă aceștia acceptă salarii mai mici când legislația de protecție a muncii este mai strictă;	Majoritatea studiilor empirice atestă un impact negativ semnificativ al legislației de protecție a muncii asupra economiei informale în general, dar și a ocupării informale în particular (i.e. practicile mai stricte de angajare / disponibilizare, existența salariului minim, negocierea colectivă a contractelor de muncă cresc măresc șansele de trecere în economia tenebră¹⁰. Cu toate acestea impactul pare a fi neglijabil pe unele eșantioane de țări.	În Moldova 12,6% din angajatori consideră că legislația muncii este o constrângere majoră pentru activitatea lor¹¹. De asemenea, ultimul raport al fundației Heritage privind libertățile economice constată că legislația de protecție a muncii este rigidă, costurile non-salariale pentru angajarea unui salariat sunt înalte și restricțiile privind orele de muncă constrâng¹². Scorul s-a îmbunătățit marginal în 2012 după o scădere constantă din 2008.
Salariul minim	(+) Același impact ca în cazul legislației de protecție a muncii. Efectele pot fi mai mici dacă salariul minim nu este o constrângere critică;	(-) Salariul minim care este semnificativ mai mare decât veniturile din sectorul informal face ca ocupațiile formale să fie mult mai dorite. Creșterea salariului minim generează fluxuri de la inactivitate la căutarea unui loc de muncă formal, reducând baza pentru informalitate;	Studiile empirice mai degrabă sugerează impactul negativ al salariilor minime asupra economiei informale (în prezența reglementării mai stricte economia informală crește). Când salariul minim este stabilit la un nivel relativ jos, acestea nu generează crearea locurilor de muncă în sectorul formal. Dacă companiile plătesc salarii în plic peste pragul salariului minim stabilit în legislație, la prima vedere potențialul pentru evaziune fiscală este cu atât mai mic cu cât	În Republica Moldova până în anul 2010, salariul minim pe economie a reprezentat o constrângere pentru angajatori, acesta fiind la un nivel foarte jos. În 2010, la introducerea salariului minim în sectorul real al economiei, acesta devine o povară mai mare, în special la angajarea persoanelor cu calificări joase, cărora de multe ori li se plătește mult mai puțin decât salariul minim în sectorul real al economiei. Astfel, această categorie a populației rămâne în continuare în zona

¹⁰ The Impact of Institutions and Policy on Informal Economy in Developing Countries: an econometric Exploration, ILO, 2008;

¹¹ Enterprise Survey, 2009, Banca Mondială

¹² Moldova Economic Freedom Score 2012, Heritage Foundation;

	Din partea cererii	Din partea ofertei	Evidența empirică	Relevanța pentru Republica Moldova
			salariul minim este mai mare. Cu toate acestea, deseori întreprinderile recurg la angajarea part-time în bază de contract pentru a plăti oficial doar o parte din salariul minim stabilit.	sporită de risc de angajare în economia informală. Însă, și în Moldova se practică angajarea cu timp redus pentru a reduce din salariul declarat oficial.
Influența sindicatelor	(+) Cerințele prea exigente ale sindicatelor pot avea efecte similare ca legislația de protecție a muncii; (-) prezența sindicatelor puternice face mai dificilă angajarea companiilor în activități informale;	(-) Acordând influență angajaților formalți la locul de muncă, sindicatele sporesc satisfacția angajatului cu locul de muncă și fac locurile de muncă formale mai dorite;	În statele noi-membre ale UE, unde sindicatele sunt mai slabe decât în UE 15, salariile sunt mai flexibile și au un impact pozitiv asupra ocupării per total. Dar în același timp faptul că salariile sunt flexibile, determină ocuparea informală mai înaltă ¹³ .	Sindicatele în Moldova sunt încă foarte slabe și nu influențează funcționarea economiei în general.
Cheltuielile pentru politici active de ocupare a forței de muncă	(-) Politicile active de ocupare a forței de muncă coordonate cu întreprinderile sectorului formal pot determina reducerea costului acestora pentru angajare și instruire, facilitând crearea locurilor de muncă în sectorul formal. Cheltuielile marginale de angajare formală de asemenea scad, creând efectul de substituție în favoarea locurilor de muncă formale;	(-/?) În măsura în care politicile active de ocupare a forței de muncă cresc fluxurile din șomaj în ocupare formală, cheltuielile pentru acestea se așteaptă să reducă informalitatea. Dar studiile empirice arată că impactul acestor politici poate fi mixt și depinde de designul acțiunilor specifice.	- -	În Republica Moldova cheltuielile pentru politici active de ocupare a forței de muncă au crescut doar recent și rămân relativ neînsemnate. Mai mult ca atât, interacțiunea cu sectorul privat este foarte mică din care cauză acestea încă nu au impact asupra ocupării informale.
Generozitatea beneficiilor sociale și de șomaj	(-) Un venit mai mare în timpul perioadei de șomaj reduce presiunea și dorința de acceptare a unui loc de muncă informal și asigură că șomerul poate dedica mai mult timp pentru căutarea unui loc de muncă formal. Pe de altă parte, venitul mai mare fără lucru reduce	(+) Beneficiile mai mari și durata mai lungă a acestora tind să extindă durata de șomaj și nivelul șomajului. În ipoteza că un șomer este mai predispus să accepte un serviciu informal decât o persoană cu un loc de muncă formal, aceasta poate crește nivelul de informalitate.	- -	Beneficiile de șomaj și nivelul ajutorului social nu sunt suficient de mari în Republica Moldova pentru a opri o persoană să accepte un loc de muncă informal. Cu toate acestea imperfecțiunile sistemului de asistență socială fac posibil ca o persoană angajată informal să

¹³ Undeclared economic activities in central and Eastern Europe, World Bank, 2011

	Din partea cererii	Din partea ofertei	Evidența empirică	Relevanța pentru Republica Moldova
	oferta forței de muncă, atât pentru sectorul formal, cât și pentru cel informal;			primească ajutorul social pe un termen destul de îndelungat. Chiar dacă cel mai des este vorba de lucrul în gospodăria casnică proprie, există și cazuri de muncă „la negru” în paralel cu ajutorul social primit.
Povara de reglementare a afacerilor	(+) Povara de reglementare a afacerilor mai înaltă împiedică avansul tehnologic și inovațional, reprezintă bariere pentru comerț și reduce din cantitatea și diversitatea bunurilor și serviciilor oferite pe piața formală. Aceasta oferă posibilități sectorului informal să crească, stimulând și cererea pentru forță de muncă informală;		De obicei ponderea mai înaltă a exportului în PIB este asociată cu economie formală mai înaltă. Astfel, libertatea mai mare în comerț implică ponderea mai înaltă a ocupării formale. Cauza este în primul rând raportarea obligatorie a exporturilor ce impune practicarea activităților în sectorul formal ¹⁴ .	Povara de reglementare a afacerilor este încă înaltă în Moldova. Moldova nu se plasează suficient de bine în clasamentul internațional Doing Business la componenta Comerț extern. La această componentă Moldova nici nu a progresat semnificativ în ultimii ani.
Povara fiscală și taxarea muncii	(+) Povara fiscală înaltă mărește prețul relativ al forței de muncă formale comparativ cu cea informală; (?) Taxele înalte reduc venitul disponibil al populației cu impactul corespunzător asupra informalității; (-) Taxele înalte pot diminua abilitatea statului de a le colecta;	(+) Taxele mai mari amplifică incitațiile angajatului de a da preferință ocupării informale față de cea formală cu aceleași costuri a forței de muncă pentru angajator; (+) Rate mai înalte de impozitare, în special dacă sunt combinate cu încrederea redusă în sistemul de securitate socială și calitatea joasă a serviciilor publice, cresc motivarea pentru evaziune fiscală, subminând în continuare furnizarea serviciilor publice și consolidând motivația de a lucra informal;	Studiile empirice arată că nu întotdeauna există un impact semnificativ al poverii fiscale și în special al impozitului pe venit asupra economiei informale și ocupării informale. Totuși, a fost identificată un impact pozitiv al variabilei de interacțiune a nivelului taxării cu eficiența guvernării. Aceasta înseamnă că dacă Guvernul este eficient, taxele mai înalte pot determina reducerea economiei informale, iar dacă acesta este ineficient, taxele înalte au	În Moldova povara fiscală nu este relativ mare. Conform Doing Business 2012 rata totală a taxelor în profitul companiilor este de 31,3% (mai mică decât în Europa de Est și Asia Centrală și țările OECD). Totuși taxarea muncii ca pondere în profiturile comerciale este destul de înaltă (30,6%), ceea ce motivează eschivarea anume de la plata impozitelor și contribuțiilor pentru forța de muncă.

¹⁴ The Impact of Institutions and Policy on Informal Economy in Developing Countries: an econometric Exploration, ILO, 2008;

	Din partea cererii	Din partea ofertei	Evidența empirică	Relevanța pentru Republica Moldova
		(?) Taxele înalte reduc venitul disponibil al populației cu impactul corespunzător asupra informalității; (-) Taxele înalte pot sugera abilitatea statului de a le colecta;	capacitatea de a spori economia informală ¹⁵ .	
Calitatea climatului investițional	(-) Având în vedere că companiile transnaționale sunt largi și supuse procedurilor de audit, ele sunt mai puțin predispuse să utilizeze forță de muncă informală decât alte întreprinderi locale. Astfel, se poate aștepta ca un climat investițional mai favorabil poate reduce ocuparea informală prin intermediul ISD atrase;	(-) Companiile străine prin salarii mai înalte, dar și condiții de muncă mai atractive cresc atractivitatea locurilor de muncă formale;	Evidența din mai multe țări indică că sectorul informal nu atrage ISD.	Calitatea climatului investițional poate fi văzută din clasamentele internaționale și din volumul de ISD care au intrat în țară. Astfel, Moldova nu se plasează suficient de bine și nu este foarte atractivă pentru investitorii străini.
Calitatea bunurilor și serviciilor publice	(-) Calitatea bunurilor și serviciilor publice și eficiența instituțiilor publice determină moralitatea mai înaltă pentru taxare și dorința mai mică de a intra în sectorul informal; (-) Calitatea mai înaltă a serviciilor și bunurilor publice lasă mai puțin spațiu pentru a fi acoperit de sectorul informal; (-) Cadrul de reglementare mai eficient reduce stimulentele pentru evaziune fiscală și face activitățile informale mai riscante;	(-) Calitatea bunurilor și serviciilor publice și eficiența instituțiilor publice determină moralitatea mai înaltă pentru taxare și dorința mai mică de a intra în sectorul informal;	Eficiența guvernării și corupția care măsoară calitatea serviciilor publice este factorul cu cel mai mare impact asupra ocupării la negru. Scăderea cu 1 punct a corupției poate duce la scăderea cu de la 12 la 21% a economiei informale. Iar eficiența guvernării deși nu are impact semnificativ de sine stătător asupra economiei și ocupării informale, poate reduce economia informală în interacțiune cu alți termeni: nivelul de taxare și legislația de protecție a muncii ¹⁶ .	În acest sens Moldova nu se plasează foarte bine. În ceea ce privește controlul corupției, Moldova chiar a înregistrat regrese în ultimii ani conform datelor Freedom House și Băncii Mondiale. Nici scorul pentru Eficiența Guvernării nu este suficient de bun, ceea ce face plasează factorul dat ca determinant principal al economiei informale.
Inflația și	(+) Presiunile inflaționiste asupra	(+) Atât inflația, cât și controlul	De fapt studiile empirice indică mai	Inflația în Moldova a fost

¹⁵ The Impact of Institutions and Policy on Informal Economy in Developing Countries: an econometric Exploration, ILO, 2008;

¹⁶ The Impact of Institutions and Policy on Informal Economy in Developing Countries: an econometric Exploration, ILO, 2008;

	Din partea cererii	Din partea ofertei	Evidența empirică	Relevanța pentru Republica Moldova
controlul prețurilor	salariilor sunt mai puternice în sectorul formal, făcând costul marginal al unei unități de muncă informale mai ieftin în comparație cu cea formală. Adicional, reglementarea prețurilor creează stimulente adiționale de a le evita prin economie informală;	prețurilor vor face populația mai puțin fericită, subminând încrederea în guvernare și moralitatea în plățirea taxelor.	mult lipsa corelației între politica monetară și economie informală. Deși este cunoscut că țările cu economie informală mai înaltă au și inflație mai înaltă.	întotdeauna înaltă, cu excepția anilor de criză. Aceasta este ca o taxă adițională pentru cei care achită plăți în numerar, dar efectul economiei informale este ambiguu
Normele sociale și moralul	Percepția publică și acceptarea evaziunii fiscale, în general, și a ocupării informale, în particular, este un determinant important al economiei informale;			În Moldova a fost încălcat contractul social atât din partea statului cât și din partea populației. Populația nu mai privește negativ evaziunea fiscală pentru că și statul și-a încălcat responsabilitățile.
Inegalitatea de venituri	(+) Când inegalitățile sociale sunt un rezultat al calității instituționale joase, cetățenii săraci găsesc beneficii în migrarea către economie informală. Astfel, există o corelație pozitivă între inegalitate și informalitate;			Inegalitățile în Moldova sunt mari, și sărăcia este înaltă încă în zonele rurale, ceea ce îi determină pe cetățeni să accepte munci informale și chiar să prefere un salariu informal mai mare unui formal mai mic, având în vedere că de multe ori salariile sunt la limita minimului de existență;
Grupurile de populație vulnerabile	(+) Grupurile social vulnerabile cel mai probabil cunosc mai slab legislația de protecție a muncii și mai rar cer respectarea drepturilor. Din acest motiv aceștia acceptă mai ușor locuri de muncă informale;			Deși în mare parte cetățenii din Moldova cunosc riscurile ocupării informale, unele grupuri ale populației sunt mai puțin informate, necunoscându-și pe deplin drepturile.

(+) determină creșterea ocupării informale; (-) determină scăderea ocupării informale; (?) impact ambiguu asupra ocupării informale;

Sursa: What explains prevalence of informal employment in European Countries, The World Bank, 2011;

Pe de altă parte, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și a Familiei identifică doar trei cauze de bază ale fenomenului ocupării informale și a salariilor „în plic”¹⁷:

- **Cauzele ce țin de persoană.** În Moldova multe persoane aleg să fie ocupate informal pentru că nu există constrângeri morale – există o cultură de neconformare și de neîncredere în instituțiile statului;
- **Cauzele ce țin de agentul economic** vin nemijlocit de la dorința de a câștiga a agentului economic;
- **Cauzele ce țin de sistem** constrâng atât agenții economici, cât și persoanele să aleagă ocuparea informală. În alte cazuri, dimpotrivă, nu se reglementează destul anumite domenii, creând oportunități de evaziune (de exemplu sistemul de sancționare a agenților economici și a persoanelor ocupate informal nu este eficient)

Chiar dacă cauzele menționate rămân valabile pentru Republica Moldova, nu sunt identificate motivele de bază - cauzele primare - ci mai degrabă cele secundare, care derivă din ineficiențele de bază. Astfel, în baza celor expuse mai sus, cauzele principale ale muncii nedeclarate în Republica Moldova pot fi expuse în felul următor:

Pentru partea de ofertă:

- **Calitatea bunurilor și serviciilor publice.** Având în vedere că salariile în plic au o amploare mai mare decât munca la negru, motivația principală a celor care le acceptă o reprezintă anume nemulțumirea cu serviciile publice. Astfel, contractul social a fost încălcat, indiferent cine a făcut primul pas: statul prin calitatea serviciilor oferite și calitatea guvernării sau cetățenii care nu au contribuit la formarea bugetului statului. Cert este faptul că cetățenii sunt nemulțumiți și motivația de a plăti taxe și impozite aproape lipsește în momentul în care nu văd cum se cheltuiesc eficient banii lor, or, sunt nevoiți să achite suplimentar pentru majoritatea serviciilor care se pretind a fi gratuite pentru contribuabili. De aici vine și moralul scăzut al populației când este vorba de neexistența dorinței de a achita taxe. În aceste condiții este imposibil de a combate munca la negru și salariile în plic schimbând comportamentul unei singure părți a contractului social – al contribuabilului. Statul de asemenea trebuie să-și schimbe comportamentul și să-și îndeplinească obligațiile contractuale pentru a trata cauza fenomenului și nu consecințele;
- **Veniturile mici ale populației.** Nu trebuie să uităm că mulți cetățeni încă au un venit inferior minimului de existență. Necesitățile imediate ale acestor cetățeni sunt mult mai importante decât siguranța în viitor. Atât timp cât salariile și pensiile vor fi sub minimul de existență, întotdeauna va exista înclinația spre evaziune fiscală. Mai mult ca atât, lipsa oportunități economice îi determină să accepte fără greutate angajarea informală. De fapt, conform datelor AFM, doar 10% din persoanele fără un loc de muncă dar care doresc să lucreze ar refuza un loc de muncă în lipsa contractului de muncă;

Pentru partea cererii:

- **Climatul de afaceri și reglementarea cadrului de afaceri.** Chiar dacă reforma regulatorie este în plină implementare deja de șapte ani, condițiile de afaceri în Republica Moldova nu s-au îmbunătățit considerabil. Povara administrativă asupra sectorului de business, dar și costurile neoficiale sunt destul de ridicate, ceea ce explică nivelul redus al ISD și randamentul de creare a locurilor noi de muncă. Astfel, agenții economici sunt nevoiți să caute alte metode de a reduce costurile de activitate - evaziunea fiscală pe

¹⁷ Propunerea de Politici Publice: Diminuarea fenomenului de ocupare informal a forței de muncă. MMPSF, 2011

larg și, implicit, angajarea la negru sau plata salariilor în plic. Deși corupția este unul din motivele trecerii șa economia informală, existența corupției este necesară pentru activarea în economia informală. Astfel, s-a stabilit un cerc vicios în care economia informală și corupția și birocrăția se sprijină și se cauzează reciproc;

- **Reglementările rigide ale pieții muncii, la care se adaugă caracterul sezonier al economiei.** Sezonalitatea economiei nu se referă doar la sectorul agricol, dar și la industria alimentară prelucrătoare. Multe dintre culturile moldovenești se prelucrează imediat după recoltă pe parcursul unei perioade de 2-4 luni. Astfel, întreprinderile industriale nu pot oferi un loc de muncă pe o perioadă nedeterminată angajaților.
- **Povara fiscală.** Într-adevăr, povara fiscală nu este cea mai înaltă în Republica Moldova, dar aceasta probabil ar trebui raportată la calitatea serviciilor. Totuși, nu putem considera contribuția de asigurare socială de 29% una joasă. Aceasta este chiar foarte înaltă, mai ales că majoritatea populației nu mai are încredere în sistemul actual de pensii și nu crede în sustenabilitatea lui. Adițional, impozitarea progresivă a venitului persoanelor fizice stimulează raportarea doar a unei părți a acestuia, până la trecerea de pragul de 7%;

3.2. IMPACTUL ECONOMIC AL OCUPĂRII INFORMALE

Ocuparea informală implică anumite costuri economice. Chiar dacă unele forme de ocupare informală salvează statul de la șomaj mai înalt și cheltuieli sociale adiționale pe termen scurt, pe termen lung problemele se vor acutiza, când aceste persoane nu vor beneficia de pensii, sau nivelul acesteia nu va satisface nici necesitățile de bază ale acestui grup al populației.

Pe de altă parte, ocuparea informală cu elemente de evaziune fiscală prejudiciază economic statul. Deși este dificil de estimat pierderile pe care le suportă statul în urma ocupării informale și a salariilor în plic, în prezența unor ipoteze, calcule de bază pot fi efectuate. Astfel, în calcularea pierderilor pentru bugetul public național au servit următoarele date și ipoteze:

- Numărul salariaților la întreprinderile sectorului formal și informal fără contract de muncă din datele AFM;
- Salariul mediu al salariaților cu loc de muncă informal este considerat salariul minim pe economie. Deși probabilitatea ca salariul mediu al salariaților angajați informal să fie atât de scăzut este mică, mai ales până în 2010, totuși, aceasta este unica bază legală în baza căruia se stabilește salariul în sectorul privat. Având în vedere că salariații angajați informal au de regulă un nivel educațional mai scăzut și ocupă posturi mai joase, putem presupune că salariul mediu al acestora este mai mic decât salariul mediu pe economie;
- Salariile „în plic” plătite le considerăm ca fiind 12% din fondul de remunerare a muncii. Cifra reprezintă ponderea medie indicată de respondenții sondajului BEEPS 2005. Deși am menționat că pare o cifră eronată și destul de joasă, este valoarea minimă pe care o considerăm pentru acest calcul.

Calculule în baza acestor ipoteze indică pierderi de circa 2 mlrd lei anual în ultimii doi ani (Tabel 7). Cele mai mari pierderi sunt pentru Bugetul Asigurărilor Sociale de Stat (BASS) - peste 1 mlrd lei, ceea ce reprezintă cca. 18% din veniturile proprii ale BASS și ar putea asigura reducerea cu peste 50% a transferurilor de la bugetul de stat în cazul menținerii pensiilor la nivelul actual. Pierderile pentru Fondul de Asigurare Obligatorie de Medicină (FAOM) se estimează în jur de 8% din veniturile totale. Și pierderile pentru Bugetele unităților administrativ-teritoriale (BUAT) reprezintă circa 7% din venituri, dar importanța lor este semnificativă având în

vedere veniturile proprii limitate ale administrațiilor publice locale și practic inexistența oportunităților de majorare a acestora.

TABEL 7. PIERDERILE PENTRU BUGETUL PUBLIC NAȚIONAL (BPN) ÎN URMA ANGAJĂRII INFORMALE ȘI A PLĂȚII SALARIILOR „ÎN PLIC”, MILIOANE LEI

	BASS	FAOM	BUAT	BPN	Ponderea în PIB
2011					
Salariații informal	359,1	86,7	25,3	471,0	0,6
Plata salariilor „în plic”	889,8	214,8	499,8	1604,4	1,9
Total	1248,8	301,4	525,1	2075,3	2,5
2010					
Salariații informal	368,3	88,9	25,9	483,1	0,7
Plata salariilor „în plic”	822,5	198,5	462,0	1483,1	2,0
Total	1190,8	287,4	487,9	1966,2	2,7

Sursa: Calculele Expert-Grup;

Aceste calcule sunt bazate pe admiterea existenței unui nivel minim de angajare informală și a salariilor „în plic” plătite¹⁸. Alte cercetări indică pierderi duble¹⁸, care sunt plauzibile. În așa fel pierderile pentru buget ar fi mult mai mari și s-ar ridica până la 8-9% din PIB.

În afară de acumulări la buget, formalizarea activității poate aduce și alte beneficii, care la rândul lor vor amplifica beneficiile fiscale:

- formalizarea activității poate fi asociată și cu creșterea productivității;
- investiții mai mari în capitalul uman;
- accesul mai ușor la finanțare;
- competiție mai onestă pe piață;
- revitalizarea sistemului de asigurare socială.

Dar trecerea în formalitate a tuturor activităților poate avea și un efect advers, generând și costuri sociale mari. În prezent pot fi identificate și câteva aspecte pozitive ale muncii la negru pentru Moldova:

- nivelul relativ redus al șomajului;
- creșterea PNB ca urmare a creșterii consumului.

Cu siguranță însă, aceasta nu este o scuză pentru a menține situația actuală, însă trebuie calculate atât costurile cât și beneficiile combaterii cu orice preț a muncii la negru și salariilor în plic. De exemplu, calculele de mai sus se bazează și pe ipoteza că salariile brute ale angajaților rămân la nivelul actual, iar impozitele sunt plătite atât de angajator cât și de angajat. Totuși, realizarea acestei ipoteze este puțin probabilă, cei mai mulți angajatori nefiind în stare să mențină salariile nete sau chiar brute la nivelele respective. Astfel, putem admite două posibile evoluții în cazul soluționării problemei evaziunii fiscale prin ocuparea informală și salariile „în plic”:

- Reducerea salariilor brute, și ca urmare reducerea potențialelor încasări suplimentare de pe urma trecerii în ocupare formală a tuturor angajaților;
- Lichidarea unor locuri de muncă informale. Unele companii, în urma costurilor suplimentare, ar putea întâmpina dificultăți financiare semnificative, ceea ce i-ar determina să disponibilizeze o parte din angajații informal.

¹⁸ În Propunerea de Politici Publice: Diminuarea fenomenului de ocupare informală a forței de muncă, MIMPSF pierderile estimate sunt de 4,7 mld. lei pentru 2010

Astfel, în promovarea Planului de Acțiuni aprobat Guvernul ar trebui să ia în considerație costurile pe termen scurt și mediu legate de:

- Creșterea numărului de șomeri și respectiv a resurselor alocate pentru acordarea ajutorului social;
- Reducerea salariilor, care în cele din urmă va spori cererea pentru ajutor social, va reduce consumul final al populației. Astfel, în paralel cu acumulări sporite la buget din impozite directe și contribuții de asigurări sociale și medicale, pot scădea încasările de impozite indirecte dacă cererea internă se va reduce;
- Intensificarea controalelor pentru depistarea cazurilor de muncă la negru și salarii în plic. Numărul mai mare de controale necesită și resurse mai mari (umane și financiare), și, ca efect advers, măresc povara asupra agenților economici, a căror profituri și contribuții la buget pot să scadă ca urmare.

4. MODALITĂȚI DE COMBATERE A OCUPĂRII INFORMALE: RECOMANDĂRI PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

În Moldova, politicile ocupaționale pentru combaterea ocupării informale sunt coordonate de Ministerul Muncii, Protecției Sociale și a Familiei (MMPSF). Politicile ocupaționale au avut un impact limitat până în prezent, ele fiind axate inițial pe măsuri pasive de stimulare a ocupării. Mai recent MMPSF și ANOFM au intensificat măsurile active de stimulare a ocupării, bazate pe instruire și inițiative de orientare profesională. Deși aceste măsuri sunt mai eficiente, ele nu sunt suficiente pentru combaterea cu succes a ocupării informale și a muncii nedeclarate, pentru că un singur Minister nu poate rezolva o problemă a întregului sistem economic.

Următorul pas a fost elaborarea Planului de Acțiuni privind minimizarea practicii de achitare a salariilor „în plic” și „muncii la negru”. Acesta a fost elaborat din nou de către MMPSF cu implicarea minoră a altor instituții/ministere. Astfel, pe doar șapte pagini sunt expuse acțiunile ce urmează a fi implementate pentru combaterea acestui fenomen. Acțiunile incluse dau un indiciu clar cum este văzută ocuparea informală de către Guvern. Astfel, se înțelege că angajarea informală are doar consecințe negative și vinovați sunt doar cei implicați în astfel de activități: angajații și angajatorii. Vina statului este identificată doar în eșecul acestuia de a depista cazurile de angajare informală și cadrul legal imperfect pentru angajarea formală. În același timp despre lipsa stimulentei de a contribui la bugetul public național și impedimentele existente pentru afaceri care măresc considerabil costul de activate a acestora nu se amintește. De fapt, planul de acțiuni, prin accentul sporit asupra sancțiunilor încearcă să trateze consecințele, dar nu și cauzele acestui fenomen.

Este interesant că acest plan de acțiuni a fost aprobat înaintea elaborării proiectului de politici publice privind diminuarea fenomenului de ocupare informală a forței de muncă. Deci, nu este clar dacă acesta se bazează pe o cercetare a domeniului, sau reprezintă niște acțiuni intuitive menite să reducă cu orice preț „munca la negru” și „salariile în plic”. Propunerea de Politici Publice „Diminuarea fenomenului de ocupare informală a forței de muncă” elaborată de MMPSF, propune trei opțiuni de soluționare a problemei:

- Înăsprirea sancțiunilor și aplicarea acestora direct de către agenții Inspecției Muncii;
- Trecerea poverii contribuțiilor de asigurări sociale de stat de la angajator către angajat;
- Monitorizarea declarațiilor agenților economici în baza profilurilor pe economie;

În același timp, în țările UE, politicile de combatere a ocupării informale (care cuprind munca nedeclarată) se bazează pe patru piloni¹⁹:

- Acțiuni preventive: scopul acestora este de a simplifica procedurile și de a reduce costurile și barierele care limitează lansarea și dezvoltarea afacerilor, în particular a start-upurilor și întreprinderilor mici; de a elimina factorii care demotivează declararea veniturilor atât de partea cererii cât și de partea ofertei;
- Sancțiuni: scopul acestora este de a intensifica controlul și de a aplica sancțiuni adecvate celor care beneficiază din munca nedeclarată și de a

¹⁹ Policies to reduce informal employment: an international survey. Technical note for the Government of Ukraine, World Bank, 2011

proteja victimele acestui fenomen, prin coordonarea mai bună a autorităților relevante (inspectoratul fiscal, inspecția muncii, poliția);

- Cooperarea între statele membre pentru combaterea fraudelor de securitate socială și muncă nedeclarată în contextul activităților economice transnaționale;
- Campanii de conștientizare a implicațiilor negative ale muncii nedeclarate pentru securitatea socială și consecințele muncii nedeclarate asupra solidarității și echității.

Astfel, politicile aplicate în UE pentru combaterea muncii nedeclarate se bazează pe stabilirea echilibrului dintre măsuri preventive și sancțiuni, în timp ce în Moldova, accentul major s-a pus pe sancțiuni.

Totuși având în vedere cauzele determinante ale economiei informale și a muncii nedeclarate trebuie de acționat cel puțin din câteva direcții:

1. ***Creșterea calității serviciilor și bunurilor publice.*** Deși pare o măsură prea generală și greu de realizat, aceasta ar fi cheia succesului în combaterea muncii la negru și a salariilor în plic. Deja ne aflăm într-un cerc vicios, unde populația este profund decepționată de calitatea serviciilor publice și nu este dispusă să mai dea o șansă Guvernului. În același timp, îmbunătățirea serviciilor publice necesită finanțare. În acest scop autoritățile ar trebui să purceadă la îndeplinirea responsabilităților contractului social împreună cu noile condiții/sancțiuni impuse contribuabililor și chiar înaintea acestora. Chiar dacă pare imposibil, unele acțiuni sunt fezabile:

- Optimizarea cheltuielilor intra-sectoriale fără majorarea impozitelor și înștiințarea populației despre modificările efectuate, astfel ca aceasta să fie la curent cu îmbunătățirile care au loc fără a mări povara fiscală;
- Transparență maximă în utilizarea fondurilor publice. Atunci când contribuabilii vor cunoaște cum sunt utilizați banii publici și vor putea urmări fără greutate acest lucru, ei ar putea fi mai deschiși la plata impozitelor. De asemenea este necesar de publicat toate rapoartele de audit efectuate de către Curtea de Conturi, neregulile depistate și sancțiunile aplicate pentru încălcări și prejudicii;
- Promovarea unei politici sociale adecvate. Trebuie mutat accentul de la caracterul funcțional al politicii sociale, care în prezent acoperă necesități de bază, spre un caracter care să tindă să integreze persoanele date în societate. Nivelul mic al ajutorului de șomaj și al ajutorului social, pot doar încuraja ocuparea informală, pe când un nivel mai înalt al prestațiilor sociale ar putea determina persoana să renunțe la astfel de ocupații. Totuși, pe termen mediu acestea pot avea un impact ambiguu. Dar cu siguranță este necesară o monitorizare mai strictă a populației ocupate informal. De multe ori liderii localităților (primarii sau alte persoane din primărie) cunosc persoanele care sunt angajate informal și ar putea colabora cu direcție raionale de protecție socială și agențiile teritoriale de ocupare a forței de muncă pentru a le exclude din schemele de ajutor social și alte beneficii;

2. ***Îmbunătățirea climatului de afaceri prin diminuarea poverii administrative asupra agenților economici.*** Birocrația este considerată în literatura de

specialitate ca fiind cauza majoră pentru munca nedeclarată²⁰. Câteva acțiuni ce pot fi întreprinse pe termen scurt sunt:

- Diversificarea contractelor de muncă. Legislația muncii în Republica Moldova este foarte rigidă, mai ales având în vedere caracterul sezonier al economiei. Aceasta creează motive suplimentare pentru patroni să angajeze muncitori informal. O flexibilitate mai mare și ajustarea stipulărilor din contractele de muncă la realitățile economice moldovenești ar putea stimula angajatorii să angajeze formal angajații sezonieri, dar și alte categorii;
- 3. Reducerea poverii fiscale.** Chiar dacă povara fiscală în Moldova nu este foarte mare în comparație cu alte state, în condițiile în care veniturile populației sunt cele mai mici din regiune, povara fiscală se face simțită de către contribuabili. În acest sens analiza următoarelor opțiuni trebuie considerată:
- Analiza posibilității de reducere a contribuției asigurărilor sociale de stat, care reprezintă cea mai semnificativă parte a poverii fiscale și găsirea unui echilibru optimal dintre cota achitată de către angajat și angajator. Conform calculelor efectuate în Capitolul 3, dacă se realizează tranziția în economia formală a tuturor celor care muncesc la negru și primesc salarii în plic, se pot colecta venituri la BASS egale cu cele din prezent cu o rată a contribuțiilor asigurărilor sociale de stat de doar 24,5%. Desigur, trebuie luate în considerare mai multe scenarii, dar o micșorare a contribuției este posibilă;
 - În paralel trebuie realizată reforma sistemului de pensii. În general, pensia este văzută de contribuabili ca motiv principal pentru plata impozitelor. Desigur alte servicii au și ele importanță, dar referitor la pensie populația este mult mai sensibilă. Astfel, este clar de ce în Republica Moldova există mulți doritori de a se eschiva de la plata impozitelor, și această tendință poate continua atât timp cât sistemul de pensii nu va fi reformat și va activa conform altor principii, care să asigure un venit care cel puțin să acopere minimul de existență al populației;
 - Creșterea pragului de venitului neimpozabil. Salariile în Moldova sunt cele mai mici în regiune, și uneori acestea nu depășesc nici minimul de existență. Astfel, este necesar de revizuit pragul de venit neimpozabil. O soluție ar fi stabilirea pragului anual neimpozabil la nivelul minimului de existență pentru 12 luni;
 - Examinarea posibilității de stabilire a impozitului pe venit liniar (proporțional) pentru persoanele fizice. Această acțiune ar elimina motivația de a plăti salarii în plic de la un anumit nivel setat de politica fiscală. Fără intenții anume, pragul stabilit pentru impozitul progresiv setează și al doilea prag după care se plătesc salarii în plic (primul fiind salariul minim pe economie);
- 4. Amplificarea riscului de detectare a „muncii la negru” și „salariilor în plic”.** Cu siguranță și sancțiunile trebuie aplicate, dar în același timp măsurile identificate la punctul 1 și 2 pot avea impact mult mai mare
- Cooperarea mai intensă între instituții și circulația/centralizarea informației. Toate organele cu drept de control și sancțiune trebuie să aibă acces la informație pentru a identifica mai rapid și eficient cazurile de munca la negru. În prezent, foarte informația unei instituții este

²⁰ Informal Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy, OECD, 2004.

disponibilă doar în interior și poate fi obținută cu greu de alte structuri. De multe ori însă, cazurile de evaziune fiscală pot fi detectate prin analiza unor informații complementare, care pot veni e la diferite instituții.

- Verificarea în primul rând a agenților economici care activează în sectoare în care se cunoaște despre gradul înalt de informalitate și muncă nedeclarată. La acestea se referă construcțiile, agricultura, comerțul cu amănuntul;
- Înăsprirea sancțiunilor și a avertismentelor. Este ceea ce își propune MMPSF în Planul de Acțiuni. Cu siguranță acestea pot avea un impact și pe termen mediu trebuie sancționat atât angajatorul cât și angajatul. Dar mai întâi trebuie estimate și costurile economice și sociale ce pot apărea. Mai mult ca atât, în prezența corupției, această acțiune poate avea un impact minor.

5. **Influențarea atitudinilor.** Cea mai mare influență asupra atitudinii și deciziei de a plăti taxele o pot avea totuși nivelul venitului și calitatea serviciilor publice. În mare parte oamenii sunt conștienți de riscurile și dezavantajele unui loc de muncă informal. Pe de altă parte, constrângerile financiare și, uneori, imposibilitatea de a găsi un alt loc de muncă îi face să accepte aceste condiții, mulți dintre ei chiar fără păreri de rău. Unele acțiuni totuși ar putea fi întreprinse ca:

- Implementarea sistemului de recunoaștere a calificărilor dobândite la locul de muncă și instruirea non-formală. Aceasta ar facilita avansarea lucrătorilor în poziții mai înalte cu o posibilă migrare în sectorul formal de activitate;
- Acțiuni specifice adresate persoanelor celor mai predispuse să accepte un loc de muncă informal. Acestea sunt cel mai des persoanele tinere, cu nivel scăzut de educație și calificări joase. Astfel, acțiunile destinate înrolării mai ample în sistemul de învățământ specializat și îmbunătățirii calității educației vor determina și reducerea muncii la negru;
- Campanii de informare pentru grupurile vulnerabile ale populației;
- Linii telefonice confidențiale pentru raportarea impunerii plății salariilor în plic și muncii la negru din partea angajatorilor, linii confidențiale pentru a ajuta persoanele să-și legalizeze activitatea.

La implementarea oricăror acțiuni trebuie luate în considerație costurile sociale și economice. Totuși, dorința de reducere a ocupării informale cu orice scop poate fi chiar periculoasă. Nu este cert că munca la negru e mai costisitoare decât șomajul înalt, sărăcia și inegalitatea mai pronunțată. Totuși, pe termen mediu riscurile legate de munca la negru sunt mai mari, din care cauză trebuie reacționat rapid, dar din toate direcțiile menționate pentru tratarea cauzelor acestui fenomen și nu doar a consecințelor.

LISTA SURSELOR UTILIZATE

1. „A Comparative Overview of Informal Employment in Albania, Bosnia and Herzegovina, Moldova and Montenegro”, International Labour Office 2011;
2. Abdullah Takim, Effectiveness of the Informal Economy in Turkey, 2011;
3. Economia informală și impactul ei asupra pieții muncii, Fondul Social European, 2011;
4. Employment in the Informal economy in the Republic of Moldova, ILO, 2005;
5. Informal Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy, OECD, 2004;
6. Metodologiei Anchetei Forței de Muncă în Gospodării aprobată prin Hotărârea Colegiului Biroului Național de Statistică nr. 5 din 26.12.2008;
7. Planul de Acțiuni privind minimizarea practicii de achitare a salariilor „în plic” și „muncii la negru” aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 477 din 28.06.2011;
8. Policies to reduce informal employment: an international survey. Technical note for the Government of Ukraine, World Bank, 2011;
9. Propunerea de Politici Publice: Diminuarea fenomenului de ocupare informal a forței de muncă. MMPSF, 2011;
10. Sabine Bernabe, „Informal Employment in Countries in Transition: Conceptual Framework”, 2002;
11. Statistical definition of informal employment: Guidelines endorsed by the Seventeenth International Conference of Labour Statisticians, 2003;
12. Statistical update of the employment in the informal economy, ILO Department of Statistics, 2011;
13. The impact of institutions and policy on informal economy in developing countries. An econometric exploration, International Labour Office, 2008;
14. Undeclared Economic Activity in Central and Eastern Europe. How taxes contribute and how countries respond to the problem. World Bank, 2011;
15. What explains prevalence of informal employment in European Countries, The World Bank, 2011;